

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра фольклористики**

**ЕЛЕМЕНТИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК
РЕСУРС РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

*Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «Бакалавр»
студентки IV курсу
спеціальності 034 «Культурологія»
ОПП «Етнокультурологія з
поглибленим вивченням іноземної
мови»*

Наталії ТКАЧУК

Науковий керівник:

д.філол.н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА

Рецензент:

к.філол.н., доц. Наталія РУДАКОВА

Допущено до захисту:

Протокол № _____ засідання кафедри фольклористики

від «   »   2023 р.

Завідувачка кафедри фольклористики

Олеся НАУМОВСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ: МІЖНАРОДНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	6
1.1 «Етнічний туризм»: понятійний апарат.....	6
1.2 Міжнародний досвід розвитку етнічного туризму.....	10
1.3 Етнічний туризм як складник туристичної галузі України.....	15
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЕЛЕМЕНТІВ НКС ДЛЯ ПРОМОЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ І ЕТНОГРАФІЧНИХ РЕГІОНІВ	17
2.1 Динаміка формування Національного й обласних переліків елементів НКС.....	17
2.2 Автентичні страви з Національного переліку елементів НКС і розвиток гастротуризму в Україні.....	22
2.3. Обряди, звичаї, святкування, внесені до Національного переліку Елементів НКС: туристичний аспект.....	28
2.4 Фестивальний туризм як спосіб популяризації традиційних ремесел-елементів НКС.....	31
РОЗДІЛ 3. ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	36
3.1. Елементи НКС Чернігівської області, включені до Національного та обласного переліків.....	36
3.2. Центри народної культури в Чернігівській області: приватні ініціативи	

(на прикладі Мистецького хутора «Обирок» і музею українських старожитностей Юрія Дахна (село Москалі Чернігівського району)).....	39
3.3. Етнотур на Чернігівщину «Їдемо в гості до Москалів».....	44
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Упродовж багатовікової історії українці створили та зберегли, передаючи з покоління в покоління, потужне духовне надбання, яке є не лише чинником формування національної ідентичності, але й показником нашої самобутності, унікальності і, водночас, регіональної різноманітності. Однак, як і багато етносів, стоїмо перед тими викликами та небезпеками, які спричинені глобалізаційними, цивілізаційними й урбанізаційними процесами сучасності з їхніми позитивними та негативними результатами. Сьогодні загрозою катастрофічного масштабу для вітчизняної культурної спадщини (як матеріальної, так нематеріальної) стала російсько-українська війна з її руйнівними наслідками. Тому одним із пріоритетних і найнагальніших завдань етнокulturологів, фольклористів, антропологів, краєзнавців вважаємо об'єднання зусиль задля збереження культурної спадщини, зокрема нематеріальної (НКС). Це важливо не лише з огляду на необхідність передачі традицій предків наступним поколінням, але й через те, що вдумливе та креативне використання елементів НКС громадами може стати поштовхом до їхнього економічного розвитку завдяки формуванню привабливого (як для українського, так закордонного мандрівника) туристичного іміджу певного регіону/населеного пункту.

Актуальність дослідження визначається потребою в поширенні знань про елементи нематеріальної культурної спадщини як важливий складник традиційної культури українців та їхній потенціал для промоції етнічного туризму як інноваційної форми туризму в Україні.

Мета роботи полягає в інтерпретації елементів нематеріальної культурної спадщини як важливого ресурсу етнотуризму в Україні.

Поставлена мета передбачає вирішення низки **завдань**, зокрема:

- 1) висвітлити міжнародний і український досвід етнічного туризму;
- 2) простежити динаміку включення елементів НКС до Національного та обласних переліків;

- 3) показати роль елементів НКС у збереженні традиційної культури та формуванні туристичного іміджу країни у внутрішньому та світовому етнокультурному просторі;
- 4) оцінити можливість використання елементів НКС для розвитку етнотуризму на Чернігівщині;
- 5) розробити проєкт дводенного етнотуру Чернігівщиною «Їдемо до МОСКАЛІВ»

Об'єктом дослідження є елементи нематеріальної культурної спадщини, включені до Національного та обласних переліків.

Предметом дослідження є специфіка побутування елементів НКС України, рівень їхньої збереженості та можливості застосування для розвитку туристичної галузі.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці українських учених у сфері туризму та нематеріальної культурної спадщини, зокрема: З. Босик, О. Дутчак, О. Івановської, Н. Кудерської, І. Кудерської, С. Микитченко, М. Орлової та ін.

Методи дослідження. При написанні бакалаврської роботи було застосовано такі методи: історичний, описовий і компаративний.

Новизна дослідження. На основі аналізу елементів НКС, включених як до Національного, так і до обласних переліків, і їхнього потенціалу для розвитку етнічного туризму в Україні запропоновано й розроблено дводенний етнічний тур (село Москалі Чернігівського району Чернігівської області).

Практичне значення бакалаврської роботи визначається можливістю використання матеріалів дослідження при викладанні спецкурсів для студентів ОП «Етнокультурологія з поглибленим вивченням іноземної мови», а також дисципліни «Етнічний туризм» для здобувачів освіти у ЗВО. Крім цього, окремі аспекти цієї розвідки можуть бути корисними при укладанні туристичних путівників і організації етнічних турів.

Структура бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел, який налічує 47 позицій. Загальний обсяг роботи – 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

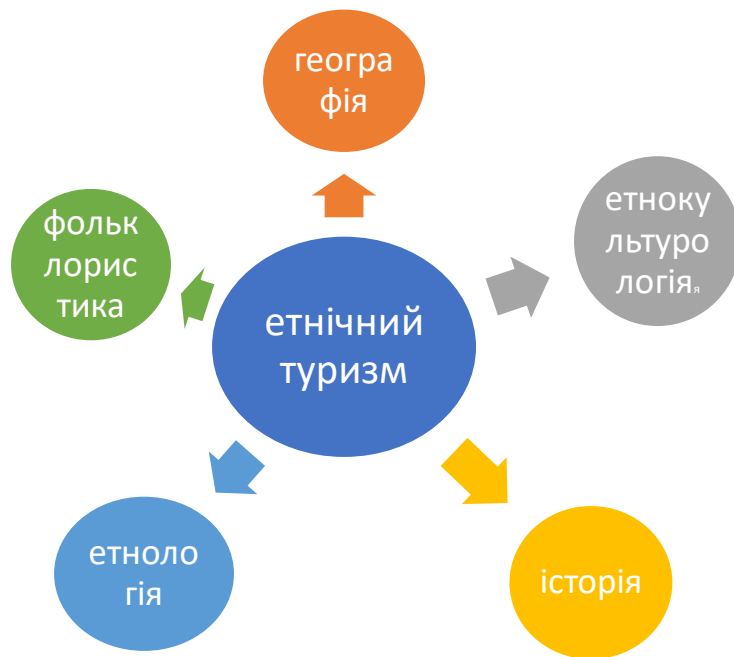
ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ:

МІЖНАРОДНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

1.1 «Етнічний туризм»: понятійний апарат

Відомо, що найкращим способом пізнання своєї/чужої традиції є безпосередня включеність у цю традицію, себто знайомство як із її носіями, так і з матеріальними/нематеріальними об'єктами, пов'язаними з нею. Звісно, епоха диджиталізації дає багато можливостей для віртуальних подорожей, а також для вивчення традиційної культури, адже сьогодні у вільному доступі є чимало архівних етнографічних джерел і фольклористичних розвідок. Окрім цього, усе частіше режисери знімають документальні етнографічні фільми, які привертають увагу глядачів. Однак найефективнішим, на нашу думку, у цьому плані є туризм, зокрема й етнічний. Уже сама назва ("етнічний") вказує на те, що такий вид туризму пов'язаний із певним етносом, зокрема його духовними надбаннями. І хоч потяг до мандрівок притаманний людині здавна, етнічний туризм – це туризм осмислений. Він спрямований на знайомство людиною зі специфікою культури, рівнем збереженості й життєздатності традицій в обраному регіоні, а також їхнім реконструктивним потенціалом.

Якщо накреслити умовне коло, то етнічний туризм опиняється на перетині етнокультурології, історії, етнології, фольклористики, географії. Тобто, тут переплітаються як гуманітарні галузі, так і економічна сфера, що в наш час є суттєвим для розвитку громад.

Цілком природно, що для розвитку етнічного туризму важливою є інтегрованість у цей процес фольклорного компонента. Зрештою, як зазначає американський дослідник Д. Бен-Амос, «фольклор – це живий комунікативний процес».

Термін "етнічний туризм" був уперше окреслений у працях англійського етнолога В.Сміта у 1977 р. Вивчаючи побут і вірування племен, що жили на різних континентах (індіанців Панами і торая з Індонезії) він зазначає, що «етнічний туризм – це пізнання глибинних традицій екзотичних народностей, відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами» [цит. за 20]. Зауважимо, що ще один дослідник Е.Сміт запропонував і термін «етнічний ренесанс» для позначення намірів певної етнічної спільноти поділитися з іншими своїми самобутніми культурними надбаннями. На тому, що етнічний туризм пов'язаний з ознайомленням життя і побуту екзотичних народів, наголошували Р.Макінтош і С. Гьольднер, які вивчали повсякденне життя гірських індійських племен [там же]. Дозволимо собі дещо не погодитися з таким твердженням і вважаємо, що не варто обмежувати поняття "етнічний туризм" лише екзотичними народами, адже при цьому випадають із поля зору дослідників інші етноси. Варто зазначити, що й сьогодні в середовищі як зарубіжних (Gaworecki, Rohrscheid, Siwinki, Tauber, П.Ван ден Берг,

С.Харроон, В.Вайдер, В.Джеймісон, Лі Юнь, Б.Кінг та інш.), так і вітчизняних (І.Волков, С.Муравська, Т.Пархоменко, Л.Кирилюк, В.Киф'як, Б.Савчук, Н.Коленда та інш.) науковців відсутня загальноприйнята думка щодо дефініції терміна «етнічний туризм». Як зазначає О. Дутчак, «термінологічна неузгодженість зумовлена відсутністю закріплення на законодавчому рівні визначення зазначеного поняття, а також широким науковим дискурсом термінологічних проблем видової класифікації туризму» [17, с. 321]. Нам імпонує твердження одеської дослідниці М. Орлової, що метою етнічного туризму є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, який тепер проживає або колись проживав на відповідній території» [33]. Дослідниця, щоправда, ототожнює етнічний туризм і пізнавальний, однак деякі фахівці, зокрема Олексійчук Т.В., Петрик Н.А., наголошують на тому, що етнічний туризм потрібно все ж виокремлювати: «Особливості етнічного туризму проявляються, по-перше, в тому, що туристичні подорожі можуть здійснюватися у будь-який куточок світу, будь-ким, не залежно від віку, статі, статусу чи інших ознак, по-друге, він визначається своїми неординарними формами, по-третє, зовсім інше емоційне насичення» [35, с. 212]. Як бачимо, понятійний апарат етнічного туризму складають терміни етнос, туризм, культурна спадщина, традиція, автентичний, бренд та ін. Етнічний туризм передбачає включеність (найчастіше короткотривалу) в ареал побутування етнічної спільноти певного суб'єкта, зацікавленого в пізнанні її самобутньої культурної спадщини, зокрема й нематеріальної.

Очевидно, що більшість дослідників при тлумаченні етнічного туризму логічно акцентує увагу на засадничому аспекті – взаємозв'язку цього виду туризму з культурним надбанням етносів – НКС, наголошує на прикладному, виховному та пізнавальному значенні етнічного туризму, його ролі у формуванні привабливого іміджу певних територій і, отже, вирішенні деяких соціально-економічних проблем. Усвідомлюємо, що розвиток етнічного туризму буде вкрай важливим для збереження багатої культурної спадщини українців і відбудови держави після Перемоги України.

1.2 Міжнародний досвід розвитку етнічного туризму

Упродовж останніх десятиліть людина, яка занурена в процеси глобалізації, автоматизації, диджиталізації, які, без сумніву, є позитивними, дещо змінює свої пріоритети, надаючи перевагу активному відпочинку над пасивним, цікавим екскурсіям і далеким подорожам, прагнучи глибше пізнати власні національні традиції та історико-культурну спадщину, а також познайомитися з екзотичною культурою інших народів. Неоціненну роль у цьому відіграє етнічний туризм, що розвивається в багатьох країнах світу, кожна з яких має цінний досвід для запозичення. Цей вид туризму поширений на всіх континентах, особливо в поліетнічних регіонах. Цікавим у цьому ракурсі є досвід Канади, Австралії, США та ін. Європейських туристів приваблює можливість доторкнутися до побуту й унікальних традицій народів Африки, Південної Америки тощо. На зазначених континентах саме етнічний туризм є тим об'єктом, якому приділяють увагу навіть на державному рівні. Так, приміром, ще у 2012 році австралійські фахівці з туризму розробили окремий сайт, який висвітлює специфіку етнотуризму. На ньому представлені туристичні програми, в яких беруть участь корінні жителі континенту [цит. за 37, с. 41].

Досвід закордонних колег може бути корисним для вітчизняних туроператорів. Пропозиції етнічних турів у багатьох країнах формуються на основі тісного співробітництва фахівців різних напрямів, зокрема етнографів, фольклористів, етнокультурологів, географів, туризмознавців, економістів та ін. Результатом їхньої взаємодії є якісний туристичний продукт, який приносить задоволення не лише самим мандрівникам, а є комерційно прибутковим. В Україні, на жаль, така співпраця не є поширеною. Однак, на нашу думку, вона була би вигідною як для туроператорів, менш компетентних у проблематиці матеріальної культурної спадщини і мало обізнаних із фольклорним надбанням українців, якщо порівняти з фахівцями в галузі фольклористики, етнокультурології, так і для самих фольклористів, етнологів,

етнокультурологів, оскільки це би забезпечило їх роботою і зробило конкурентноздатними на ринку праці. Вислідом такої кооперації може бути створення вітчизняних туристичних брендів і промоція України у світі, а, отже, притік туристів та інвесторів і поповнення казни окремих громад чи цілих регіонів. З огляду на це вкрай важливим є вивчення міжнародної практики організації етнічного туризму.

Як зазначено в підрозділі 1.1., саме поняття «етнічний туризм» було запропоноване Смітом при вивченні побуту і звичаїв індіанців Центральної та Північної Америки, тому, насамперед, проаналізуємо, як розвивався етнічний туризм на американському континенті. Цікавим, на нашу думку, є той факт, що в галузь туристичного бізнесу, зокрема й етнічний туризм, задіяні представники корінного населення. Відомо, що туристичні маршрути Панами передбачають відвідування місць проживання 4 етнічних груп (куна, гуаймі, ембера та ваунан), у яких загалом налічують близько 200 000 осіб) і знайомство з кулінарною традицією цих племен. Куна, приміром, смажать банани і варять з ними суп, складниками якого є вода, м'який вміст кокоса, риба, м'ясо птиці чи дичина. Кожна етнічна група проводить свій танцювальний фольклорний фестиваль, особливо приваблюють туристів найтриваліший і найвелелюдніший чорний фестиваль Христа і травневий фестиваль поляка.

Ще більш показовим є досвід Еквадору, географічне положення якого, а саме розташованість на двох півкулях Землі й ізольованість від зовнішнього світу, створило специфічний фундамент для розвитку в країні етнічного туризму. Сьогодні в країні функціонує майже півсотні туристичних фірм, що мають розлогу пропозицію саме етнічних турів. Як передбачають походи тропічними лісами, проживання в родинних місцевих населення і знайомство з його самобутньою культурою. Створюються цілі общинні організації за участю аборигенних спільнот, місцевих природоохоронних фондів та низки туристичних фірм. На наш погляд, важливим є те, що до саме до управління такими структурами залучаються групи місцевих мешканців, які контролюють

полювання та беруть участь у створенні охорони природних територій на землях індіанців, де полювання та сільське господарство заборонені. Серед пропозицій туроператорів найпоширенішими були тури на каное спершу для поодиноких мандрівників, а згодом і туристичних груп. При цьому було спостережено, що туристів рівною мірою приваблює і краса природних ландшафтів, і звичаї, традиції та обряди місцевого населення. З огляду на це саме етнічні аспекти життя спільнот були оцінені як визначальні при плануванні багатьох туристичних маршрутів. Із часом туристична сфера Еквадору суттєво розширилася, чому сприяло будівництво елементарного житла для мандрівників, а також створення етнографічного музею. При цьому в країні були виокремлені місця, загальнодоступні для туристів, та ареал обмеженого туристичного доступу території пильної охорони і традиційного полювання – лише для корінного населення. Тури на човнах як туристичний продукт популярні не лише в Еквадорі, а й на іншому континенті – в Австралії. Відокремленість від інших територій забезпечила збереженість унікальних природного та культурного ландшафтів цієї материкової території. Маршрути етнічних турів проходять через землі корінного населення і поселення різних племен, кількість яких, на жаль, зменшується. Корінне населення володіє низкою туристичних фірм і прагне зберегти свою автентичність, підтримати власну традиційну культуру, і, зрештою, забезпечити земляків роботою. Туристичний продукт австралійців є орієнтований як на його виробника, так і на споживача. Останнього, приміром, приваблює традиційне мистецтво острів'ян Торресової протоки – плетіння фігур на пальцях під назвою «котяча колиска». Цікавим для туристів є також і знайомство з короборі – ритуальним танцем чоловіків-аборигенів, який виконують під музичний супровід диджериду. Для організаторів етнотурів корисним є також досвід Канади, який базується, насамперед, на етнічній різноманітності населення та унікальності культури аборигенів. Показово, що етнічна неоднорідність населення зафіксована канадською Конституцією, згідно з якою в країні визнано існування трьох груп корінних народів, які складають 4% всього

населення: індіанці, метиси та інуїти (ескімоси). Якщо раніше практика їхнього залучення до організації привабливих для туристів національних парків і охоронних територій була не настільки поширеною, то останнім часом корінні жителі все більше задіяні у співпрацю з адміністрацією таких структур, зокрема входять до складу Рад із управління ними [37, с. 40]. Найбільш ефективними пропозиціями етнотурів є відвідування етнопоселень, цікаво, що одне з таких є навіть у центрі канадської столиці – Оттаві. Привабливим для туристів є «Історичне поселення та живий музей Ксан», розташоване в північно-західній частині провінції Британська Колумбія біля м. Хезелтон. Воно популяризує культурні традиції та побут одного з корінних народів – джитксану.

Цінний досвід етнічного туризму мають і країни Європи. Приміром, у Польщі привабливими для українських туристів є тури, пов'язані з традиціями лемків, етнічна група яких представлена в Україні широко. Не менш цікавим у ракурсі етнічного туризму є екскурсії в Краків і знайомство не лише з архітектурою міста, але й із розповідями про традиції краківського шопкарства. Наприкінці 2018 року краківське шопкарство було внесене до Списку Нематеріальної Культурної Спадщини Людства. Цікавим у плані етнічного туризму є також досвід Болгарії, Румунії. Етнічний туризм поширений і в Туреччині. Упродовж останніх років вона стала одним з улюблених місць відпочинку багатьох українців завдяки сприятливому клімату й доступним цінам. Туристи мають змогу не лише помилуватися морськими узбережжями, а й зануритися у світ тамтешніх традицій. На жаль, мало хто знає, що Туреччина є в п'ятірці країн із найбільшою кількістю цінностей нематеріальної спадщини, включених до списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО [30]. Туристичні фірми пропонують познайомитися з унікальною технікою малювання на воді – «ебру», відомою як турецьке мармурування, а також почути «пташину мову». При цьому йдеться не про спів пташок, як можна спершу подумати, а про засіб спілкування гірського населення – свист для артикуляції та імітації слів [там

же]. Сьогодні конкуренцію цій традиції складають мобільні засоби зв'язку, тому важливо її зберегти. Зауважимо, що в українських Карпатах теж був своєрідний засіб комунікації в горах – трембіти. На щастя, трембітарство в Україні збереглося, зокрема завдяки популяризації через етнічний туризм.

1.3 Етнічний туризм як складник туристичної галузі України

Завдяки вигідному географічному положенню, вдалому поєднанню гірських, морських і рівнинних ландшафтів, багатству земних надр і унікальній культурній спадщині Україна має значний туристичний потенціал, який почав самостійно розвиватися після проголошення незалежності. Він базується на багатстві природно-рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини. Сфера туризму в Україні регулюється низкою законів, законодавчих актів, зокрема Законом України «Про туризм» від 1995 року (зі змінами у 2001, 2003, 2009-2015, 2018-2021 роках) [19], Державною програмою розвитку туризму на 2002-2010 роки [14], Наказом Міністерства культури і мистецтв України від 1998 року «Про затвердження порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості» [29] тощо.

Туризм в Україні різновекторний: гірський, водний, морський, сільський, екологічний, медичний, ностальгійний, культурний, рекреаційний, етнічний тощо. Останній із зазначеного переліку напрям є чинником формування національної ідентичності, усвідомлення нашої унікальності й самобутності, однак активно розвиватися він почав в останні десятиліття. Мабуть, далися взнаки багаторічні намагання радянської влади нівелювати значення всього національного і втиснути все в рамки радянської культури з її комуністичними міфологемами й вигаданими радянськими традиціями.

Основною проблемою для розвитку в Україні туризму, зокрема й етнічного, є відсутність належної інфраструктури та прогалини в інвестиційній політиці. У нас фактично відсутній інститут меценатства. Усе зазвичай базується на ентузіастах, котрі мають ідеї, можливості, усвідомлюють необхідність розвитку туристичного потенціалу України та прагнуть змін на краще.

На туризм як в Україні, так і загалом у світі вплинула пандемія covid-19 (по суті, туризм перейшов у режим очікування). Але водночас такі вимушені

реалії змусили експертів туристичної галузі, музеологів, освітян переглянути свою роботу. Так, фахівці музеїв, центрів народної культури тощо почали активніше вести сторінки в соціальних мережах, оцифровувати колекції, розробляти віртуальні екскурсії тощо. Російсько-українська війна – ще один виклик, який постав перед українцями. Багато експонатів музейних колекцій знищені, будівлі зруйновані, значна частина України сьогодні окупована або ж регіони зазнали значних втрат унаслідок російської навали, фахівці музейної сфери гинуть, виконуючи обов'язок захисту Вітчизни. Сьогодні вкрай важливо не лише зберегти вцілілі колекції, але й «вдихнути в них нове життя» шляхом проведення віртуальних екскурсій, турів тощо. З іншого боку, російсько-українська війна пробуджує прагнення багатьох до пізнання української ідентичності, вивчення українських звичаїв і традицій. Тому сьогодні, попри ракетні обстріли, повітряні тривоги та інші побутові проблеми, ми маємо змогу відвідати ярмарки народного мистецтва, фестивалі, поїхати в етнотур (звісно, у тих регіонах, де це можливо).

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЕЛЕМЕНТІВ НКС ДЛЯ ПРОМОЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ І ЕТНОГРАФІЧНИХ РЕГІОНІВ

2.1 Динаміка формування

Національного й обласних переліків елементів НКС

Історико-культурна спадщина має велике значення і впливає на моральне і духовне життя суспільства, тому важливо зберігати та збагачувати перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини. «Значення нематеріальної культурної спадщини полягає у підтримці та розвитку етнічної самосвідомості й етнічної культури в цілому. Вона підтримує життєздатність етносу та формує його систему цінностей, моральні й естетичні ідеали, норми і зразки поведінки. На території України проживає понад 150 етносів, що належать до мовних груп, різних релігійних конфесій, національностей, які проживають в різних регіонах і мають своєрідний уклад життєдіяльності. Особливістю сучасного суспільного життя країни є те, що поряд з корінними народами в країні проживати і некорінні, а тому важливо підтримувати й розвивати нематеріальну культурну спадщину всіх народів України, сприяючи культивуванню моральних цінностей, розвитку взаєморозуміння між народами, підвищенню загального рівня культури» [24, с. 59].

Нематеріальна культурна спадщина відноситься до нефізичних аспектів культури та традицій, які передаються з покоління в покоління в межах спільноти. В цілому, більшість загальних знань та навичок це і є нематеріальна культурна спадщина. Це включає у себе безліч неконкретних елементів культури, таких як мова, звичаї, ритуали, знання, вміння, музика, танці, театр, народна медицина, фольклор, ремесла та інші неписьмові вираження культури. Нематеріальна культурна спадщина є виявом культурного розмаїття та ідентичності груп, спільнот і суспільств. Вона передається через участь та практикування різноманітних культурних виразів і витворів, що мають значення для конкретної спільноти. «Україна

багатоетнічна держава, яка має велике розмаїття культурних традицій та етнокультурних особливостей. Життєздатність нематеріальної культурної спадщини України відображають традиції, обряди, звичаї тощо, що забезпечують функціонування культури. Важливо привернути увагу до обряду, що передається усним шляхом від покоління до покоління. Він зберігає в сучасному виконанні всі початкові елементи і функції: соціалізації, комунікативні, емоційні, естетичні, споживчі – і є яскравим прикладом дбайливого відношення до святково-обрядової традиції. Тож цілком закономірно, що для України питання життєздатності нематеріальної культурної спадщини набуває особливого значення, насамперед у зв'язку з могутнім духовно-творчим потенціалом української традиційної культури, яка є головним чинником морально-естетичного самооздоровлення нації, збереження та розвитку української мови, відродження національної свідомості, духовності народу, підґрунтям розвитку професійного мистецтва» [5, с. 31].

Вивчення культурної спадщини є значущою частиною правильного зрощення молодшого покоління, що впливає на створення поважного ставлення до національних ідей, історичних пам'яток та поважного ставлення до інших культур. Це є надзвичайно значущим в туристичній сфері, оскільки культурній туризм в Україні має значний вплив на патріотичні настрої. Як стверджує Н. Аксьонова в роботі про потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: «Поняттям «нематеріальна культурна спадщина» зазвичай намагаються визначити якийсь культурний феномен, що зник, або знаходиться на межі зникнення. Хоча дослідники наполягають, що головним для визначення такого статусу має бути історична тяглість у певному середовищі – «передається від покоління до покоління»» [1, с. 65]. Об'єкти, які додаються до переліку нематеріальної культурної спадщини України, можуть включати різні аспекти культури, традицій, звичаїв, мистецтва та практик. Основні категорії об'єктів, які можуть бути включені до переліку, включають таке: Традиції та ритуали: Це можуть бути традиції

святкування, релігійні обряди, ритуали, звичаї та практики, які передаються з покоління в покоління. Наприклад, Великдень, Водохреща, Масниця, святкування Дня Незалежності України тощо. Фольклор та народна музика: це включає народні пісні, танці, музичні інструменти, поезію, легенди та казки, які є складовою частиною народної творчості та спадщини. Наприклад, народні коломийки, думи, кобзарство, вишивка, гуцульські гуцули тощо. Мистецтво та ремесла: Це можуть бути традиційні ремесла, ручна робота, художні техніки та знання, що передаються від майстрів до учнів. Наприклад, писанкарство, гончарство, вишивка, різьблення по дереву, килими тощо. Кулінарна спадщина: Це включає традиційну кухню, страви, рецепти та приготування страв, які є частиною культурного спадку. Наприклад, борщ, вареники, голубці, сало, ковбаси, медові вироби тощо. Спортивні традиції та ігри: Це включає традиційні спортивні змагання, ігри та розваги, які мають культурне значення для спільноти. Наприклад, гуцульське гуляння, козацькі забави, народні гри, боротьба тощо. Варто зауважити, що це лише загальні категорії, і конкретні об'єкти, які додаються до переліку нематеріальної культурної спадщини України, визначаються національним органом, який відповідає за культуру та спадщину. Цей орган може мати свої власні критерії та процедури для включення елементів до переліку.

Формування переліку нематеріальної культурної спадщини вимагає уважного дослідження та залучення зацікавлених сторін, зокрема спільнот, експертів, науковців, представників культурних організацій та урядових структур. Зазвичай при формуванні переліку розробляються чіткі критерії, що визначають, що може бути включено до переліку нематеріальної культурної спадщини. Наприклад, це може бути унікальність, традиційність, важливість для спільноти, передавання з покоління в покоління тощо. Важливо проводити консультації та залучати спільноти, які є носіями цієї культури. Це допомагає зрозуміти значення, сутність та значимість конкретного культурного вияву для спільноти. Далі йде проведення дослідження та оцінку різних аспектів культури, що відповідають критеріям. Це може включати вивчення

літератури, історичних джерел, етнографічних досліджень, співбесіди з експертами та представниками спільноти. І вже на основі дослідження та консультацій складаються списки елементів нематеріальної культурної спадщини, які відповідають критеріям. Розглядається унікальність, значимість та репрезентативність кожного елементу. Формування переліку нематеріальної культурної спадщини України включає кілька етапів та взаємодію різних зацікавлених сторін. Ось загальна процедура формування такого переліку:

1. Ідентифікація елементів: Перший крок - це ідентифікація потенційних елементів нематеріальної культурної спадщини. Це може бути здійснено за допомогою досліджень, консультацій з експертами, спільнотами, науковцями та представниками культурних організацій.
2. Збір інформації: Проведення ретельних досліджень та збір необхідної інформації про кожен ідентифікований елемент. Це може включати вивчення літератури, етнографічних досліджень, документів, свідчень спільноти, відео- та аудіозаписів, фотографій та інших джерел.
3. Оцінка та відбір: Після збору інформації експертна група або комітет займається оцінкою кожного елемента відповідно до зазначених критеріїв. Ці критерії можуть включати унікальність, традиційність, значимість для спільноти, передавання з покоління в покоління тощо. На основі оцінки здійснюється відбір елементів, які включаються до переліку.
4. Подання заявки: Заявки на включення в перелік можуть бути подані спільнотами, організаціями або експертними групами. Заявки повинні містити необхідну інформацію про елемент, документацію, пояснення про його значимість та спадковий характер.

«Наразі в переліку нематеріальної культурної спадщини України вже 68 елементів. П'ять з них включено до списків ЮНЕСКО: Петриківський декоративний живопис, Косівська мальована кераміка, кримськотатарський орнамент Орьнек, козацькі пісні Дніпропетровщини, український борщ» [34].

Нематеріальна культурна спадщина може бути використана як туристичний ресурс. Унікальні традиції, ритуали, фольклор, ремесла, кухня та інші аспекти нематеріальної культурної спадщини привертають увагу туристів, які бажають пізнати та відчувати місцеву культуру та традиції. Туризм, пов'язаний з нематеріальною культурною спадщиною, називають культурним туризмом або туризмом культурної спадщини. Це включає відвідування історичних місць, фестивалів, народних свят, майстер-класів, екскурсій та інших подій, пов'язаних з місцевою культурою. Культурний туризм може сприяти збереженню та відтворенню нематеріальної культурної спадщини, оскільки туристичний інтерес стимулює спільноти зберігати свої традиції та практики. Він також може приносити економічну користь місцевим спільнотам, сприяючи розвитку туристичної інфраструктури та підтримці майстрів, які передають свої вміння та знання. Проте важливо забезпечувати "відповідальний" туризм, щоб зберігати та поважати нематеріальну культурну спадщину. Це означає поважати місцеві традиції, бути чутливим до культурних норм та цінностей спільноти, та сприяти сталому розвитку, збереженню та передачі нематеріальної культурної спадщини нащадкам

2.2 Автентичні страви з Національного переліку елементів НКС і розвиток гастротуризму в Україні

Гастротуризм в Україні набуває все більшої популярності, оскільки традиційна кухня українців є дуже різноманітною. Гастротуризм дозволяє подорожувати не лише для огляду визначних пам'яток, але й для відкриття смаків, традицій та культури через їжу. Україна славиться своєю різноманітністю кухні. Кожен регіон має свої унікальні страви, які відображають місцеві традиції, історію та продукти. Наприклад, Галичина відома галицькими вершками, борщем, варениками, а Карпати пропонують смачні гуцульські страви, такі як банош, бринза, ковбаси та мед. Гастротуризм в Україні пропонує різноманітні можливості. Це включає відвідування місцевих ринків, ярмарків та фермерських ринків, де можна скуштувати свіжі органічні продукти та місцеві делікатеси. Також популярними є екскурсії до виноробних підприємств, де можна ознайомитися з процесом виробництва вина та спробувати різні сорти. Існують також гастротури, де можна вивчати кулінарні традиції та готувати страви разом з місцевими жителями. Деякі ресторани та кулінарні фестивалі пропонують дегустації місцевих страв та створення унікальних кулінарних композицій. «Важливість кулінарного туризму полягає в здатності розпредметити ціннісно-смісловий універсам культури окремих народів і в такому ракурсі постає як один із засобів активізації крос-культурної комунікації, саме є проявом міжкультурних контактів і як такий сприяє встановленню багатовекторних комунікаційних зв'язків. Унаслідок різноманітних культурних контактів відбувається обмін ментальними, духовними і матеріальними цінностями, досвідом на міжособистісному, етнічному, державному та загальноцивілізаційному рівнях» [8]. Гастротуризм в Україні також сприяє розвитку сільського господарства та підтримці місцевих виробників. Відвідування фермерських господарств, садиб та сільських кафе дозволяє туристам насолоджуватися свіжими органічними продуктами, підтримувати місцевих фермерів та

сприяти розвитку сільського господарства. Гастротуризм також пропонує можливості поглибленого вивчення культурних традицій та ритуалів, пов'язаних з їжею. Туристи можуть брати участь у майстер-класах з приготування національних страв, де вони вивчають традиційні рецепти, способи приготування та використання місцевих інгредієнтів. Це дає можливість краще зрозуміти культуру та історію країни через призму кулінарії. Крім того, гастротуризм сприяє розвитку туристичної інфраструктури та створенню нових робочих місць в сільській місцевості. Ресторани, готелі, кулінарні туристичні агентства та магазини місцевих продуктів отримують нові можливості розвитку. Це сприяє підтримці місцевої економіки та залученню інвестицій до сільських регіонів. Загалом, гастротуризм в Україні є потужним інструментом просування культурної спадщини, сільського господарства та розвитку туризму. Він дозволяє туристам насолоджуватися смаками та ароматами української кухні, пізнавати традиції та взаємодіяти з місцевими. Такої ж думки у своєму дослідженні притримується і Кукліна Т. С. «Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристські потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні економічної рівноваги та історико-культурної спадщини. Перспективним і одним із самих динамічно розвинених сегментів, як туристичного, так і ресторанного ринкових напрямків у сучасних умовах можна назвати «гастрономічні тури». Цей новий вид туризму має більші перспективи розвитку, а організація «гастрономічних турів» сприяє відродженню національних кулінарних традицій» [25].

Хоча на теренах України і творить безліч майстрів кулінарної справи, розвиваючи ресторанну справу та зберігаючи традиційні страви, гастротуризм знаходиться на доволі низькому рівні. «Що стосується їжі, то ми перевершуємо чи не всі країни світу. Маємо надзвичайно різноманітну кухню, свіжі продукти та низькі ціни. Усе, що стосується їжі — у нас чудово, а ось

самого напрямку “гастрономічний туризм” поки що не видно»,— зазначає співзасновник мережі турагенцій ХО Олександр Довгопол [46].

Одним із напрямків розвитку гостротуризму в Україні є підвищення свідомості та освіти громадян про значення традиційної української кухні. Це може здійснюватися через організацію майстер-класів, кулінарних курсів та просування книг та матеріалів, що присвячені українській кухні. Така освіта допоможе відродити та зберегти унікальні рецепти та традиції готування. Також важливо сприяти розвитку інфраструктури для гостротуристів. Це включає створення гастрономічних маршрутів, де туристи можуть відвідати ресторани, кафе та магазини з місцевими продуктами. Такі маршрути сприятимуть взаємодії між туристами та місцевими жителями, а також підтримці малого та середнього бізнесу у гастрономічній сфері. Важливо також залучати українські регіони до гастрономічних фестивалів та заходів як способу просування місцевих страв і продуктів. Це стимулюватиме туристичний потік до регіонів та сприятиме розвитку місцевої економіки. Гастрономія може відрізнитись не тільки у різних областях, а і у різних кінцях однієї області, так у місті Одеса поширені страви з риби, а в одеській області більше м'ясні та сирні

Найпопулярнішою українською стравою заслужено являється борщ, він же входить до Національного переліку елементів НКС, та є першим і поки єдиним блюдом, рецепт якого внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Внесення до такого списку робиться не тільки для збереження рецептури, а й для підкреслення значущості страви в традиціях народу. Рецепт борщу різниться навіть не від регіону до регіону, а від дому до дому, бо у кожній господині він буде унікальним. Хтось додає гриби, хтось квасолю, а хтось готує його взагалі без м'яса. Та все ж існує стала п'ятірка, яка робить і борщ борщем – буряк, морква, цибуля, картопля та капуста. Саме бажання спробувати нові смаки старих рецептів і змушує людей куштувати та порівнювати страви у заклади харчування у своїх рідних містах та інших регіонах.

До автентичних страв, які входять до Національного переліку НКС, належать також:

- Яворівський пиріг – традиційна гречана страва Яворівщини;
- Сахновщинський коровай – невід'ємна складова всіх дійств села від весілля досвята збирання врожаю;
- Біляївська рибна юшка – унікальна страва одеського регіону, котра щотижнево вживається як недільна вечеря;
- Бузинник – солодка страва з вареної бузини;
- Крупки – древня обрядова страва селища Мостове на Житомирщині;
- Поминальна каша міста Авдіївка донецької області – солодка рисова каша, яка є завершальним етапом поминального обряду цього регіону;
- Гуцульська бриндзя – закарпатський овечий сир, за унікальність якого відповідають спеціальний посуд, висота випасу овець та технології вимішування і вистоювання;
- Сливовий леквар – сливове закарпатське повидло з угорських або бистрицьких слив;
- Плациндра – традиційні бесарабські солодкі чи солоні коржі;
- Чіберек та янтик – пиріжки з м'ясним фаршем, поширені на півдні України та Кримському півострові, урочиста кримськотатарська страва;
- Традиційний обрядовий хліб Вінниччини – унікальні рецепти багатьох обрядових та необрядових видів хліба;
- Весільні утята у селі Річки – ообряд випікання весільного хліба;
- Зелеківська ликванка - святкова зливана каша з картоплі та пшона, поширена на Луганщині.

Кожна область має свою кулінарну неповторність, проте не кожна зуміла її продемонструвати на туристичному ринку, що вказує на необхідність розвитку гастротуризму зокрема. Найпоширенішим видом популяризації цієї сфери все ж є спеціалізовані фестивалі місцевої їжі чи напоїв. «Основні проблеми з просуванням гастрономічного туризму пов'язані з великою територією України і, особливо, з відсутністю координації в діяльності

учасників ринку. Рідкісним є просування національного продукту з акцентом на унікальність своєї пропозиції. Багато регіонів України просувають схожі продукти – сири, вина, мед, соління, трав'яні чаї та ін. Хоча кожна область України унікальна, та має безліч різноманітних продуктів, які б могли стати її гастрономічною візитівкою. Відсутність централізованого підходу в напрацюваннях різних регіонів, при відсутності загальної інформаційної бази, змушує учасників ринку конкурувати з аналогічними продуктами сусідніх областей, що створює проблеми розвитку гастрономічного туризму як на рівні регіонів, так і на загальнодержавному рівні. Помилковою є стратегія розвитку гастротуризму, орієнтована на конкретний туристичний продукт, оскільки конкурентні переваги формує саме різноманітність страв» [42].

Попри те, що гастрономічні маршрути на державному рівні відсутні в нашій країні, вони створюються в межах регіонів, але й ті – поодинокі випадки. До прикладу “Дороги вина та смаку” та й загалом винний туризм активно розвивається на Закарпатті та Південному Заході України (Бессарабія), хоча потрапити на винну ферму можна, навіть не виїжджаючи з Київської області. Сама суть слова «гастротуризм» не зрозуміла інколи й організаторам таких дійств, адже він є не виключно туристичною метою, а лиш частиною екскурсійних турів із відвідування певних історичних місць, тобто дегустація місцевих делікатесів – це, радше, задоволення фізіологічних потреб. Звісно, забезпечення способів харчування це обов'язковий елемент туристичних програм, це додає гастротуризму шансів розвиватися не в самостійному плані, а хоча б як частина турів.

Доволі ефективним методом популяризації гастротуризму є фестивальний рух. По всьому світу й в Україні зокрема щорічно проводиться безліч різноманітних фестивалів, котрі дають змогу спробувати незнані досі страви та посмакувати знаними наїдками, приготовленими по-новому. «Практика останніх років свідчить, що туристичні потоки зростають у тих регіонах, де на основі самобутніх традицій формуються спеціалізовані інтерактивні туристичні продукти – фестивалі, народні свята» [3]. Однією з

переваг гастротуризму є його сталість. Кулінарні традиції та рецепти передаються з покоління в покоління і є невід'ємною частиною культурної спадщини. Це дозволяє зберегти і підтримувати унікальні кулінарні традиції українського народу. Продовження розвитку гастротуризму в Україні потребує спільних зусиль влади, громадських організацій, місцевих підприємців та громадян. Важливо забезпечити підтримку та просування місцевих продуктів та страв, організацію кулінарних фестивалів та подій, а також створення туристичної інфраструктури, що задовольнятиме потреби гастротуристів. Україна має потенціал стати визначним гастрономічним напрямком у світі завдяки своїй багатосаровій кухні, традиціям та смаковим враженням. Розвиток гастротуризму сприятиме привабливості туристичного сектору, сприяє розвитку місцевих економік, збереженню культурної спадщини та підтримці сільських регіонів. Отже, гастротуризм в Україні має великий потенціал для розвитку та сприяє просуванню культурної спадщини, розвитку сільського господарства та стимулює туристичну привабливість країни. Він дозволяє туристам насолоджуватися смаками української кухні, вивчати традиції та історію країни через кулінарні враження, сприяє збереженню культурних традицій та спадщини, стимулює розвиток місцевих господарств та підтримку місцевих виробників продуктів.

2.3. Обряди, звичаї, святкування, внесені до Національного переліку Елементів НКС: туристичний аспект

Невід'ємною частиною культурного буття українців є обряди та святкування. У них розкривається історія та ментальність нашого народу. Історія традиційної обрядовості є дуже древньою - вона тягнеться ще з часів язичництва. Обрядово-календарний цикл впливав на всі аспекти життя – роботу, господарство, стосунки та сімейне життя.

«Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої традиції, звичаї, обряди та свята, становлення яких відбувалося протягом багатьох століть. Для духовного відродження українського народу на сучасному етапі розвитку нашої держави особливого значення набуває збереження, відтворення та популяризація традиційних народних свят і обрядів, і головна роль у цій справі належить музеям, що виконують функції збереження соціально-культурної інформації, пізнання і передачі її за допомогою музейних засобів, відіграють важливу освітню, виховну, культурно-просвітницьку роль у сучасному житті, зберігаючи, примножуючи і доносячи до суспільства накопичені попередніми поколіннями досягнення» [28, с. 60].

Протягом всієї історії існування українського етносу наше культурне надбання зазнавало багатьох змін, притиснень та заборон, що ускладнювало та сповільнювало його розвиток. До того ж різновидність обрядовості різнилась від регіону до регіону, відповідно й стан збереження був нерівномірним. Туристичний аспект національного переліку НКС включає такі елементи:

1. Карпатське Різдво: Це святкування Різдва Христового в Карпатах, яке супроводжується традиційними обрядами, колядками, колядуванням, гаївками та іншими звичаями, які привертають увагу туристів.
2. Писанкарство: Це мистецтво розписування писанок - унікальних яєць, які символізують світло, життя та весняний перезрів. Туристи можуть відвідати музеї, майстер-класи та виставки, де демонструється це мистецтво.

3. Вишиванка: Вишиванка - це традиційна українська сорочка, яка оформлена вишивкою різних мотивів та орнаментів. Туристи можуть оглянути виставки вишиванок, відвідати майстер-класи з вишивання або придбати вишиванку як сувенір.
4. Козацькі забави: Козацтво відіграє важливу роль у вітчизняній історії України. Туристи можуть відвідати різноманітні фестивалі, які присвячені козацькій тематиці, де вони можуть побачити бойові постановки, козацькі гуляння та інші розваги.

З числа культових об'єктів нематеріальної культурної спадщини, які є предметами активного попиту з боку туристів, варто звернути увагу на наступні речі, які зберігаються тільки завдяки тому, що люди розуміють їх цінність та влаштовують такі дійства:

- Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне, випікання весільних утят у селі Річки та обряд приготування страви «Зелеківська зливанка»;
- Великодне гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області, різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди) та традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області;
- Обряд «засівання з конем у селі Вістря Чортківського району Тернопільської області», Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях», Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ.

Кожен із цих обрядів є унікальним та відбувається лише на певних територіях, відповідно для жителів інших населених пунктів вони будуть маловідомі, що і є фактором попиту на відвідування таких подій. Наприклад для того, щоби побачити різдвяний обряд «Мошу», щороку з'їжджаються сотні людей із різних куточків нашої держави та з-за кордону. І він якраз являється яскравим прикладом того, як можна поєднується туризм з обрядовими дійствами.

Але інші обряди також є не менш цікавими, проблема лиш в тому, що вони ніяк не популяризуються, та не мають належних умов для туристів. До прикладу у селі Вістря, що на Тернопільщині досі проводять обряд засівання з конем, який відбуваються вночі напередодні старого Нового Року, там задіяно більше 20 людей – музики, поводитир, колядники та власне засівальки. Коня водять по хатах незаміжніх дівчат, грають музики та все супроводжується танцями, веселощами. Існує повір'я: якщо кінь у хаті наслідить, то дівчина того ж таки року неодмінно вийде заміж. Такого старовинного обряду здавна дотримуються у Вістрі. Так повелося споконвіків і триватиме далі [32]. Це дійство зберіглося завдяки тому, що про нього не забували – регулярно відтворювали та передавали нащадкам. Навіть в часи Радянського Союзу обряд засівання з конем проводився не дивлячись на суворі заборони. У селі не пам'ятають, звідки бере початок цей обряд засівання. На думку місцевих жителів, він пов'язаний із рільництвом, а його головним символом, як і здоров'я, щастя, сили та прибутку, завжди був кінь [41]. Фактор того, що під час всіх дійств, глядачі беруть участь у більшості дійств, та тою чи іншою мірою взаємодіють має позитивний вплив на сприйняття обрядів, надає відчуття повного занурення у атмосферу свята.

2.4 Фестивальний туризм як спосіб популяризації елементів НКС

Фестивальний туризм може відігравати важливу роль у популяризації елементів нематеріальної культурної спадщини. Цей вид туризму спрямований на приваблення туристів шляхом організації різноманітних фестивалів та подій, на яких відображаються традиції, звичаї, мистецтво та обряди народу. Організація фестивалів, присвячених елементам нематеріальної культурної спадщини, дає можливість туристам пережити іммерсивне досвідження, поглибитися в українську культуру та відчувати атмосферу традиційних свят та святкувань. Такі фестивалі можуть включати в себе музичні виступи, танці, театральні вистави, майстер-класи, виставки народного мистецтва та багато іншого. Це створює можливості для зближення культур, обміну досвідом та спілкування між туристами та місцевими жителями. Фестивалі можуть також сприяти збереженню та відродженню традицій, оскільки їх організація та популярність стимулюють інтерес до культурних елементів, що потребують підтримки та збереження. Завдяки фестивальному туризму елементи нематеріальної культурної спадщини отримують більш широке визнання як в Україні, так і за її межами. Туристи з усього світу мають змогу дізнатися про українську культуру, взаємодіяти з місцевими жителями та відчувати унікальність традицій та свят. Фестивальний туризм стимулює розвиток туристичних центрів, інфраструктури та послуг, пов'язаних з організацією фестивалів. Це стимулює розвиток туристичної галузі, збільшує кількість відвідувачів та сприяє економічному зростанню. Фестивалі також сприяють залученню уваги міжнародної спільноти до культурного багатства України. Вони стають платформою для культурного обміну та співпраці з іншими країнами, сприяючи побудові міжнародних зв'язків та розумінню між різними культурами. Крім того, фестивальний туризм має позитивний вплив на збереження та продовження традицій, звичаїв та мистецтва, які входять до елементів нематеріальної культурної спадщини.

Організація фестивалів надає місцевим громадам та виконавцям можливість передати свої знання та навички наступним поколінням, підтримувати традиції та забезпечувати їх життєздатність у сучасному світі. Загалом, фестивальний туризм є потужним інструментом для популяризації елементів нематеріальної культурної спадщини. Він сприяє залученню туристів, розвитку туристичної галузі, збереженню традицій та культурного розмаїття, а також сприяє взаєморозумінню та культурному обміну між різними країнами та народами.

«Можна розглядати фестивальні практики як форми культурної комунікації, які створюють синтетично-художній простір з ознаками багатофункціональності і багатогранності. Таким чином, фестивальний простір виступає як знаково-комунікативна система функціонування соціокультурних взаємодій, які формують певну конфігурацію комунікативного простору з можливостями для створення нових продуктів спільної творчості та їх реалізації (унікальні перфоменси з поєднанням музичних ідей та символічно закодованою пластикою руху, інсталяції як сполучення візуальних мистецтв та акустичних можливостей, культурний діалог з унікальними місцевими локаціями тощо)» [9]. Сьогодні фестивальний рух у нашій державі – доволі розгалужене поняття. Наприклад у музично-етнографічній сфері є 2 основні напрямлення - те що створюється професіоналами, та те чим займаються любителі, не виконуючи наукових досліджень і реконструкцій. Фестивальний туризм може стати сильним інструментом для покращення туристичного іміджу країни. Він дозволяє показати культурну різноманітність, створює незабутні враження, просувається через медійний промоційний ефект, сприяє розвитку інфраструктури, залученню туристів та підтримці місцевих спільнот. Крім того, фестивальний туризм сприяє побудові позитивного іміджу країни, який може мати довгостроковий ефект і привертати туристів не лише під час проведення фестивалів, але й протягом року. «Серед головних перспективних напрямів розвитку фестивального туризму в Україні варто виділити наступні:

створення масових фестивальних заходів у формі карнавалу; проведення фестивалів історичної реконструкції; розробка нових фестивалів, оснований на традиціях і звичаях українського народу; залучення іноземних інвестицій до проведення фестивальних заходів; підвищення рівня та укрупнення вже існуючих фестивалів; розробка тематичних фестивальних турів» [4].

Після проголошення незалежності почали розвиватись не тільки всеукраїнські, а і міжнародні фольклорні фестивалі, котрі демонструють нашу культуру. Найяскравішим прикладом може слугувати фестиваль “Берегиня”, що проводиться у замку Любарта. Там виступають професійні колективи та самостійні виконавці з обрядовими піснями. На тій же Волині проходить і фестиваль «Коляда», який спеціалізується на виконанні дійств з зимової обрядовості. А от “Древлянські джерела” - взагалі унікальне дійство, виключно юнацький фестиваль, зірками якого є дівчата та хлопці шкільного віку, і співають вони відповідно молодіжний фольклор. За правилами дозволено виконувати тільки пісні рідного села, з використанням притаманних йому говірок, одяг також має відповідати традиціям населеного пункту. Учасниками цього фестивалю зазвичай є не тільки українські народні ансамблі, а й представники Польщі, Македонії, Болгарії та навіть Індії. Він розвиває у підлітках-учасниках цікавість до вивчення різноманітності традицій свого народу та надає глядачам можливість побачити та порівняти регіональні особливості різних українських областей та всесвітніх культур зокрема. На рівненщині також був відновлений конкурс “Котилася торба з великого горба” на якому презентується дитячий фольклор – пісенні та ігрові твори, обряди зустрічі весни та пташок.

Ще одним доволі рідкісним, але від того не менш корисним фестивалем є “Мистецькі береги Ворскли”. Адже саме «“Мистецькі береги Ворскли” у Сумській області започаткували фольклорні оглядини лише сільських виконавців, щоб у такий спосіб оживити художню самодіяльність, яка останнім часом почала пригасати. І якщо цей фестиваль через брак коштів довго не міг утвердитись як постійно діючий осередок, то у цьому, 2007 році

він отримав статус Всеукраїнського фестивалю-конкурсу сільської народної творчості і був проведений 6-7 липня у м. Охтирка. У фестивалі-конкурсі взяли участь як фольклорні колективи, так і окремі виконавці. Обов'язковою умовою конкурсу був показ обряду Купала» [39].

Позитивною тенденцією є й те, що етнічні групи почали проводити та популяризувати власні фестивалі. Лемки, гуцули, кримські татари та бойки на регулярній основі відбувають традиційні фестивальні дійства своїх культур, учасниками яких є також виконавці, котрі належать до інших діаспор, наприклад Польщі, Канади чи США. Цей фестиваль – не тільки місце, де можуть збиратися представники різних етнічних груп, він ще й допомагає не втрачати пам'ять про свою нематеріальну культуру та поширювати її серед туристів. А власне унікальність цього дійства заохочує подорожуючих відвідувати такі заходи. «Незважаючи на всі труднощі перебування у багатоетнічному суспільстві, українці в діаспорі намагаються зберегти власні етнокультурні традиції, національну самобутність, рідну мову. Процес культуротворення, що і зараз триває в українській діаспорі, є вагомою складовою українського культурного простору. У наслідку цього процесу відбулося накопичення колосального потенціалу українських міжматерикових контактів, що в свою чергу дає поштовх для розвитку етнічного туризму» [10].

«Багаті етнічні особливості досліджуваної території упродовж століть відображались у працях місцевих майстрів – вишивальниць, різьбярів по дереву та каменю, ткачів, майстрів декоративного розпису, ковалів, художньої обробки шкіри та лозоплетіння. Вони створювали речі, необхідні людям у побуті, а кращі з них поправу отримали назву творів народного мистецтва. Це безперечно тісно пов'язано із словом «сувенір». Сувенір (фр. від лат. приходжу) – подарунок на згадку, річ пов'язана зі спогадами» [6].

Не варто забувати і про популярність декоративно-житкових фестивалів, котрі також можуть слугувати засобом поширення інших елементів НКС, окрім пісень та танців «"Карпатський Вернісаж", що відбувається щорічно в Івано-Франківську з метою популяризації народних традицій та культури

регіону, представлення таких ремесел, як різьба по дереву, ткацтво, вишивка, писанкарство, ковальство, гончарство, лозоплетіння, твори художнього мистецтва, ліжникарство тощо. Фестиваль дає можливість мешканцям та гостям краю ознайомитися із народними ремеслами та традиційними промислами, сприятиме збереженню культурної самобутності краю. В рамках фестивалю: уроки народного промислу від учасників, акції та подарунки від спонсорів та організаторів, виставка-ярмарок робіт у Івано-Франківському обласному художньому музеї, виступи художніх колективів.»[33] Фестиваль Опішнянської кераміки також включає у себе культурні заходи, які підкреслюють багатство опішнянської культури. А фестиваль Перикавського розпису є чудовою нагодою побачити найкращі зразки петриківського розпису, спілкуватися з майстрами цього мистецтва та навіть спробувати самостійно створити розпис на керамічних виробах.

Успішні фестивалі створюють репутацію країни як культурного призначення, приваблюючи людей з усього світу, які цікавляться пізнанням нових культурних вражень. Це може позитивно вплинути на розміщення подібних фестивалів у міжнародних рейтингах, таких як список найкращих культурних подій або фестивалів. Важливо також зазначити, що фестивальний туризм може покращити сприйняття країни як безпечного, гостинного та толерантного місця для відвідування. Фестивалі створюють атмосферу радості, співпраці та співжиття, що впливає на сприйняття туристами культурного середовища та настроює їх на позитивний досвід.

РОЗДІЛ 3. ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

3.1. Елементи НКС Чернігівської області, включені до Національного та обласного переліків

Історико-культурна спадщина є надзвичайно цінною для кожної країни. Вона представляє собою унікальний набір матеріальних і нематеріальних елементів, які відображають історію, традиції, мистецтво і спосіб життя попередніх поколінь. Ставлення до історико-культурної спадщини має велике значення, оскільки воно впливає на її збереження, розвиток і передачу майбутнім поколінням. Правильне ставлення до історико-культурної спадщини передбачає повагу до цінностей, символів і традицій, пов'язаних з минулим. Це означає відповідальне ставлення до збереження і реставрації пам'яток, архітектурних споруд, музеїв, мистецьких колекцій і інших елементів спадщини. Важливо розуміти, що ці об'єкти мають не тільки історичне значення, але й культурне, естетичне і освітнє. Крім збереження і реставрації, ставлення до історико-культурної спадщини також означає підтримку її розвитку та доступу до неї для громадськості. Це може включати організацію культурних заходів, фестивалів, виставок та екскурсій, які сприяють популяризації історії і культури країни. Важливо, щоб історико-культурна спадщина була доступною і зрозумілою для всіх верств населення, незалежно від їхньої соціальної, економічної чи культурної позиції.

Чернігівська область володіє особливими традиціями та техніками, котрі досі не набули своєї популярності у зв'язку з тим, що вони відсутні в переліках НКС. «У 2018 Департаментом культури відбулось ухвалення «Обласного переліку елементів НКС, який сьогодні нараховує 11 елементів (довідково: «Художнє дереворізьблення Чернігівщини» Чернігівська обл., «Олешнянське гончарство Чернігівщини» Ріпкинський р-н, «Гартаначка – страва з картоплі Носівщини» Носівська ОТГ, «Гончарство на Семенівщині» Семенівська ОТГ, «Рогозоплетіння в Батурині» Батуринська ОТГ, «Кисейне шиття Новгород-

Сіверщини» Н-Сіверський р-н, «Дігтярівське ткацтво» Срібнянський р-н, «Весільний обряд - на калачі» Бахмацький р-н, «Обряд випікання весільного короваю в селищі Олишівка Чернігівської області» Олишівська ОТГ, «Кудлаївська писанка» Новгород-Сіверський р-н, «Холминська страва з картоплі - деруха» Холминська ОТГ)» [36].

У Національному переліку нематеріальної культурної спадщини Чернігвщина представлена через дереворізьблення та Олешнянське гончарство.

«Різьблення по дереву — це давнє слов'янське ремесло. Художнє дереворізьблення Чернігівщини доволі сильно відрізняється за своїми надбаннями та потенціалом від інших областей» [44]. Традиції художнього різьблення в Поліській зоні Чернігівщини мають довгу і багату історію. Ця область відома своїм унікальним стилем дерев'яного різьблення, який передається з покоління в покоління. Традиційно використовується м'яке дерево, таке як липа або ясен. Майстри поліського різьблення вирізають складні орнаменти, геометричні мотиви, рослинні візерунки та зображення тварин. Розроблена унікальна техніка різьблення, яка дозволяє створювати глибокі рельєфи та деталізовані зображення. Ці традиції художнього різьблення мають глибокі корені в народних віруваннях, звичаях та міфології поліського народу. Різьблені вироби використовувалися для прикрашання хат, церковних споруд, предметів побуту та релігійних об'єктів. Вони не тільки мають художню цінність, але й мають символічне значення, передаючи національну ідентичність та духовність поліського народу. Сьогодні традиції художнього різьблення в Поліській зоні Чернігівщини продовжують жити та розвиватися. Майстри різьби активно передають свої знання і вміння молодим поколінням, проводять майстер-класи та виставки своїх робіт. Це сприяє збереженню традицій і привертає увагу до культурної спадщини регіону. «Чернігів, як центр художньої обробки дерева, відомий ще з XVIII ст. Численні майстри робили з дерева меблі (столи, стільці, крісла, шафи для посуду, полички). Посуд (тарілки, чарки, стільці, миски-корці, салатниці, яндоли), прикрашені різьбленням. Славився Чернігів сніцарями-майстрами

іконостасного різьблення. Столярно-різьбярські майстерні відігравали велику роль у виготовленні іконостасів України. Особливо поширена у місті була архітектурна різьба, яку й досі можна побачити на деяких дерев'яних будинках міста. На початку ХХ ст. визначними майстрами профілювання віконних наличників були майстри В.Романовський, І.Шапоренко та Р.Клішко» [12].

Не менш древнім ремеслом Північного Поділля є й гончарство, території поблизу кордону з Білорусією відомі саме завдяки покладам глини. У другій половині 1800х років у с. Олешня утворилось об'єднання гончарів і виникла перша земська гончарня та школа для жителів села усіх вікових категорій з усіма можливими пристосуваннями для обробки глини, випалювання та сушки виробів. Продукцією цієї гончарні користувались не тільки в Чернігівській області, а й по всій території нашої та сусідніх держав. « У 70-80-х роках минулого століття в с. Олешні діяв цех по виробництву гончарного посуду, виготовлялась сувенірна продукція. Станом на зараз, на жаль, кількість майстрів, які займаються виготовленням гончарних виробів в с. Олешня, зменшується. Для відновлення традиції у місцевих школах майстри організують гуртки з гончарства. Нині у приміщенні земської гончарні діє невеликий приватний музей Софії Русової та кімнати для відпочинку «Садиба Софії Русової» [там же]. Взірці Олешнянської кераміки та Чернігівського різьбярства представлені на виставках у більшості музеїв нашої держави. Зокрема, їх можна побачити в Чернігівському обласному історичному музеї ім. В. Тарновського, де функціонує постійна експозиція регіональних ремесл.

3.2. Центри народної культури в Чернігівській області: приватні ініціативи (на прикладі Мистецького хутора «Обирок» і музею Юрія Дахна (село Москалі Чернігівського району))

Середина ХХ – початок ХХІ століття ознаменований в Україні процесом міграції з міста в село. Якщо раніше людина намагалася покинути село, то впродовж останніх років усе більше людей, навпаки, прагне перебраться з міста в село. Звільняючись із престижної роботи, залишаючи порожньою квартиру, містянин доволі часто їде в село на постійне місце проживання. Хтось мотивує таку міграцію тим, що втомився від повсякденного міського життя, прагне тиші, інший дбає про здоров'я своє та своїх дітей, адже в місті погана екологія. Варто також наголосити на тому, що ще однією причиною міграції з міста в село, особливо на Захід України, стало повномасштабне російське вторгнення, адже люди вважають, що в селі значно безпечніше.

Крім цього, є ті люди, які понад усе прагнуть пізнати/зберегти для наступних поколінь традиційну культуру, як матеріальну, так і нематеріальну. Зафіксувати, зберегти, описати й популяризувати різними способами – такі першочергові завдання ставлять перед собою ентузіасти, колекціонери, дослідники. Хочемо навести декілька прикладів таких подвижників.

За кордоном давно поширена практика, коли люди переїжджають із міста в село. Так, приміром, у 2007 році українська акторка Діана Карпенко й режисер Леонід Кантер побували в Скандинавії та побачили, що та багато людей живуть за містом, поближче до природи, запропоновано різноманітні активності та облаштовано кемпінги [<https://ukrainer.net/obyrok/>]. Захопившись цією ідеєю та втомившись від київської метушні, Леонід і Діана вирішили переїжджати з Києва в сільську місцевість. За порадою друзів обрали закинуту місцевість Обирок, що на Сіверщині, за 10 км від Батурина. Спершу там не було жодних комунікацій, довелося проводити світло,

розчищати криницю, але друзі родини, а також волонтери швидко допомогли навести лад. Згодом хутір розширився, почали приїжджати нові люди й жити там постійно. «Обирок» став місцем збору неординарних, креативних особистостей, які прагнуть реалізувати свої творчі інтенції щодо популяризації української культури. Популярність хутора поступово зростає, при цьому він стає привабливим як для українських, так і для іноземних туристів. Кількість людей, які усвідомлюють необхідність збереження та популяризації автентичного, зростає, тобто розширюється коло волонтерів, завдяки яким, як зазначає Діана Карпенко, розбудовується інфраструктура Обирка. Практика залучення волонтерів є характерною для багатьох етнопоселень («Хрулі на Сулі», «Дідова хатчина») і взаємовигідною для обох сторін, залучених у процес. Власники хутора забезпечують туристу-волонтеру безоплатний доїзд, проживання та харчування, а самі натомість мають робочу силу. Крім цього, це можливість для всіх гарно поспілкуватися, разом провести час, згенерувати нові ідеї проєктів. До повномасштабного вторгнення росії в Україну на хуторі постійно проводили фестивалі, зокрема «Кіносарай» (з 2009 р.). «Кінопокази традиційно проходять в імпровізованому кінотеатрі, створеному в колишньому сіннику на території обійстя господарів» [<https://ukrainer.net/obyrok/>]. Крім цього, ініціативна група «Обирка» організувала фестиваль «Колядки International», який зібрав учасників із багатьох країн світу і відобразив колядницькі традиції багатьох народів (2012). У 2012 році на хуторі також пройшов фестиваль «Хліб», який відтворив повний хліборобський цикл (сівба, жнивварство, випікання хліба під супровід традиційних українських обрядових пісень). Оскільки на хуторі проживають родини з дітьми, то велика увага приділяється дитячому дозвіллі, їхньому гармонійному вихованню в екостилі з дотриманням українських традицій. Щороку влітку та взимку організувався табір для дітей «Діти природи». Табір пропонував малим туристам розваги, ігри, прогулянки в лісу, купання, майстер-класи. Крім цього, діти мали змогу створити свій перший креативний продукт, приміром мультик, адже дітей навчали основам анімації.

Творці хутора активно комунікують через соціальні мережі, зокрема фейсбук, інстаграм. Є також сайт, на якому доступна вся інформація, потрібна туристові.

Важливим для цього дослідження є той факт, що хутір «Обирок» функціонує власне як туристичний осередок. Свідченням цього є співпраця з офіційними державними установами, зокрема Державною агенцією розвитку туризму, Чернігівською ОДА, Батуринською ОТГ, Українським культурним фондом та ін.

Сьогодні хутір «Обирок» – це вже не ініціатива кількох осіб, це не просто проєкт, це місце, у якому плекається любов до автентичного, рідного, а з тієї любові виростає любов до України. І мабуть, це було однією з причин того, що «Обирок» не постраждав від рук російських загарбників, коли Чернігівщина була окупована. Сьогодні ж декілька обирян захищають Україну від ворога зі зброєю в руках.

Хутір «Обирок» – це симбіоз етнічного, сільського, фестивального туризму. Це «нова філософія» села, яка потребує креативних, ідейних і натхненних людей.

Хочемо також акцентувати увагу на ще одній туристичній дестинації Чернігівщини, якою є село з цікавою назвою Москалі. «Чернігівський історик і журналіст Сергій Павленко трактує походження назви села від назви міри ваги. «Москалями в цих краях називали ще й зборщиків податі», – зазначає уродженець села, краєзнавець Юрій Дахно. Він із дитинства колекціонує речі старовинного вжитку, більше 20 років разом із дружиною Галиною займається цим професійно» [<http://www.golos.com.ua/article/347374>]. Сьогодні колекція Юрія Дахна нараховує понад 10 000 предметів матеріального вжитку, зокрема вишитий одяг, рушники, керамічний посуд, старовинні скрині, народні картини та хатні ікони, а також сільський реманент, пов'язаний із давніми українськими ремеслами. Сьогодні зібрані в етнографічних експедиціях по всій Чернігівщині речі розмістилися в чотирьох хатах у селі Москалі, викуплених за особисті кошти пана Юрія Дахна. Як історик і краєзнавець, він

підходить до своєї справи професійно: не лише збирає матеріальні речі, а й описує кожен предмет. Для пана Юрія важливо зафіксувати, звідки походить знайдена річ, хто її створив, хто був її власником, у якому році створена, як і за яких умов знайдена. Крім цього, етнограф фіксує свідчення старожилів, записує фольклор, добре ознайомлений з історією рідного краю, можемо годинами розповідати про події, що відбувалися в селі, а також про свій рід, який досліджує. Є в колекції Юрія Дахна і близько п'ятдесяти старовинних солом'яників. Ці вироби із соломи колись використовували для зберігання зерна, рідше – цибулі, квасолі, сушки. Це ремесло уже фактично забуте, Хоча сьогодні в Україні є багато соломкарів, але майстрів, які вміють виготовляти саме солом'яники, майже не залишилося. Як ми вже зазначали, колекціонує Юрій Дахно і старовинні рушники, як вишиті, так і ткані. Сьогодні вишивку вважають традиційно жіночою справою, але колекціонер говорить, що колись вишивали й чоловіки. У його збірці є дивом уцілілі сорочки і рушники, вишиті його прадідом. Юрій Дахно також досконало володіє мистецтвом вишивання, цьому, як і вмінню ткати, прясти, може навчити всіх охочих, зокрема й туристів, які відвідують село. Саме вишивання допомогло пану Юрію пережити окупацію, адже 27 лютого 2022 року в село Москалі увійшли москалі. Юрій Дахно в інтерв'ю розповідає, що найцінніші експонати (старовинні вишиті рушники, датовані ХІХ століттям, а також сорочки) ховав завбачливо в льохах. Однак, як згадує пан Юрій, перш за все він заховав спиртне від ворожого ока. Цей вчинок пояснює тим, що п'яні росіяни могли влаштувати великі безчинства. На щастя, музей українських старожитностей вистояв, експонати не були викрадені. Навпаки, збірка поповнилася цінними артефактами сучасної війни, які свідчать про те, що російська армія перебувала на території Чернігівщини, а український народ героїчно чинив опір.

Пану Юрію вдалося зберегти колекцію в час окупації. Це є яскравим свідченням того, що вишивка для українців має сакральне значення та виконує апотропейну функцію.

Музей українських старожитностей Юрія Дахна не є комерційним проєктом, усі експонати колекціонер купує за власний кошт або залучає меценатів. Мета пана Юрія – зберегти Чернігівське Полісся для майбутніх поколінь і відкрити його неповторну красу, зафіксовану як у матеріальних речах, так і фольклорі, для українців та іноземних гостей. Він охоче приймає туристів, а також проводить екскурсії для школярів.

Підсумовуючи, зазначимо, що такі приватні ініціативи, як хутір «Обирок», Музей українських старожитностей Юрія Дахна не лише зберігають і популяризують традиційну культуру, але й мають потенціал туристичного ресурсу. Для того щоби він реалізувався, потрібна комунікація з державними інституціями та приватними туристичними фірмами. Така кооперація зусиль може стати джерелом фінансового поповнення громад.

3.3. Етнотур на Чернігівщину

«Їдемо в гості до Москалів»

Мета етнотуру – розробити етнотур для ознайомлення туристів із матеріальною та нематеріальною культурною спадщиною, а також підвищення туристичного потенціалу Чернігівщини.

Передбачувані ризики – повітряна тривога, ракетні обстріли, відсутність палива на АЗС

Організатор туру – Наталія Ткачук, етнокультуролог

Супровід групи з Києва – Наталія Ткачук

Місце – село Москалі Чернігівського району Чернігівської області.

Дата – 29-30 липня 2023 року

Тривалість туру – 2 дні

Максимальна кількість учасників – 30 людей

Поселення – у хатах жителів села, або ж можливий кемпінг

Харчування – включене у вартість туру (заплановано 2 сніданки та 2 обіди в місцевих жителів).

Місце збору туристів – місто Київ, станція метро «Чернігівська», або ж можна добратися власним транспортом.

Орієнтовний час виїзду – субота, 8.30 год.

Орієнтовний час повернення до Києва – неділя, 20.30 год.

Вартість туру – 1500 грн/особа (для учасників війни та дітей до 12 років – участь безоплатна). 50 % від усієї суми буде перераховано ЗСУ.

Реєстрація – заповнюйте гугл-форму та надсилайте скріншот про оплату. Реєстрація триває до 22 липня. Поспішайте, адже кількість обмежена.

Під час нашої мандрівки ви зможете:

- ✓ *дорогою дізнатися про українське народнопісенне виконавство та традиційний спів Чернігівщини, а також поспівати традиційних*

чернігівських пісень разом із Наталією Хоменко, кандидаткою філологічних наук, асистенткою кафедри фольклористики ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка, керівницею народного ансамблю української музики «Роксоланія», викладачкою традиційного співу, уродженкою Чернігівщини;

- ✓ в автобусі переглянути уривок із проєкту «Спадок» про традиційний стрій Чернігівщини;*
- ✓ дізнатися про походження назви села, а також історичні події, які відбувалися в Москалях;*
- ✓ відвідати музей українських старожитностей Юрія Дахна, зокрема старовинні хати, ознайомитися як з екстер'єром, так і з інтер'єром хат на Чернігівському Поліссі;*
- ✓ побачити традиційний український стрій Чернігівського Полісся зі збірки колекціонера Юрія Дахна;*
- ✓ послухати лекцію про традиційну матеріальну культуру Чернігівського Полісся*
- ✓ «піти в поле» – здійснити перші в житті експедиційні записи фольклору Чернігівською краю;*
- ✓ зафіксувати свідчення про те, як мешканці села пережили окупацію, й почути розповіді про те, як відновлюються Москалі після москалів;*
- ✓ скуштувати традиційні страви Чернігівського Полісся;*
- ✓ відвідати майстер-клас із виготовлення традиційних виробів із соломи.*

Упродовж двох днів працюватиме фолькстудія «Правиця», яка запропонує для найменших туристів народні ігри, танці, співи, майстер-класи.

Для мам немовлят Віра Ібрямова-Сиворакша проведе майстер-клас із дитячих колисанок і народних забавлянок. Віра Ібрямова-Сиворакша – родом із Чернігівської області (село Кобижча), етноспівачка, дослідниця, засновниця «Співочої майстерні», мама двох маленьких хлопчиків. Попри обстріли та повітряні тривоги, під час окупації Чернігівщини жінка залишалася вдома, переконана, що спів – це, перш за все, терапія. Саме спів, на думку Віри

Ібрямової, допоміг їй пережити російське вторгнення на Чернігівщину. На психотерапевтичному аспекті пісні наголошує і Олена Івановська: «Пісня – це та психотерапія, яка не давала нашим предкам у Першу та Другу світові війни не зійти з глузду, дає сили нашому воїнству і сьогодні долати ворога та залишатися людьми» [22].

ВИСНОВКИ

У висновках підсумовано основні результати дослідження.

Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків.

1. Доведено, що етнічний туризм – це інноваційна форма туризму, тісно пов'язана з культурним надбанням етносу, зокрема з елементами нематеріальної культурної спадщини.

2. Підкреслено, що етнічний туризм добре розвинутий на американському континенті, Канаді, Австралії. Цікавим є також досвід західнослов'янських і південнослов'янських країн, зокрема Польщі, Болгарії, Румунії. Зауважено, що Туреччина приваблює туристів не лише з огляду рекреаційного туризму, а й через те, що входить до п'ятірки країн із найбільшою кількістю цінностей нематеріальної спадщини, включених до списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.

3. Зазначено, що запозичений із-за кордону досвід співпраці експертів у галузі туризму, етнокультурології та фольклористики, може бути впроваджений українськими туроператорами як для покращення якості етнічних турів, так і забезпечення додатковими робочими місцями етнокультурологів і фольклористів.

4. Окреслено шлях розвитку етнотуризму в Україні. Показано, що важливими для розвитку такого виду туризму, як і туризму загалом, є наявність розвиненої інфраструктури, підтримка державними структурами приватних ініціатив. Потверджено, що пандемія covid-19 і російсько-українська війна, попри весь трагізм ситуації, стали поштовхом до творення якісних змін у галузі культури й туризму.

5. Простежено динаміку включення елементів НКС до Національного та обласних переліків: упродовж останніх трьох років і Національний, і обласні переліки значно розширилися. Сьогодні, приміром, до Національного переліку

елементів НКС України внесено 63 елементи, причому значна частина включена до Переліку навіть у воєнний час від початку повномасштабного російського вторгнення на територію України. Це свідчить про важливість збереження культурної спадщини в періоди складних екзистенційних викликів. Окрім цього, у липні 2022 року традиція приготування українського борщу внесена до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Відрадно, що до цього долучилися фахівці кафедри фольклористики ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка, як і до включення у 2017 році в Національний перелік елемента НКС «Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області».

6. Аргументовано важливість ролі НКС (традиційних ремесел, обрядів, автентичних страв) у формуванні туристичного іміджу й України загалом, і регіонів зокрема.

7. Показано, що сьогодні Чернігівщина, на відміну від інших регіонів, у Національному переліку елементів НКС представлена не надто широко. Однак багаті традиції цього краю завдяки дослідницькій і просвітницькій роботі фахівців Обласного методичного центру культури і Департаменту культури і туризму Чернігівської ОВА внесені до Обласного переліку.

8. Підкреслено, що важливу роль для визначення туристичних дестинацій, формування туристичних маршрутів відіграють приватні ініціативи. На Чернігівщині, зокрема, такими є: мистецький хутір «Обирок», Музей українських старожитностей Юрія Дахна, що знаходиться в селі Москалі Чернігівського району Чернігівської області.

10. Розроблено з урахуванням елементів НКС, включених до Національного та обласного переліку Чернігівської області, програму дводенного етнічного туру на Чернігівщину «Їдемо до МОСКАЛІВ». При цьому враховано ризики організації такого туру. Показано, що метою такого туру є не лише ознайомлення з матеріальною та нематеріальною культурною спадщиною села Москалі, а й фінансова підтримка громади району, а також фіксація свідчень мешканців села, які пережили окупацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова Н.В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи. *Географія та туризм*. 2019. Випуск 48. С. 62-73.
2. Барвінок Н. В. Етнотуризм як чинник соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в повоєнний період. *Соціальна економіка*. 2022. Випуск 63. С. 5 – 17.
3. Басюк Д.І. Інноваційний розвиток гастрономічного туризму в Україні. *Наукові праці НУХТ*. 2012. № 45. С.128-132.
4. Бейдик О.О., Гончарук А.О. Розвиток культурно-розважального туризму в Україні (на прикладі фестивального туризму). *Географія та туризм*. 2010. Випуск 8. С. 45-48
5. Босик З.О. Традиційна культура ХХІ століття у контексті життєздатності нематеріальної культурної спадщини України (на прикладі фольклору). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 1. С. 29-33.
6. Бучко Ж. І. Фестивалі Карпатського регіону як чинник розвитку етнотуризму. *Розвиток етнотуризму: проблеми і перспективи*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 2-3 березня 2011 року). Львів, 2011. С.332-337.
7. Високий Вал. Колекція краєзнавця Юрія Дахна. URL: <https://www.val.ua/ru/site/120497> (дата звернення: 23.05.2023).
8. Вишнеvsька Г.Г. Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Випуск 31. С.112-118.

9. Вплив фестивального туризму на туристичний імідж Дніпровського регіону. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/10_Festyvalnyj-turyzm.pdf (дата звернення: 07.05.2023).
10. Габчак Н.Ф. Народні художні промисли та сувенірні бренди Закарпаття у контексті розвитку етнотуризму. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Випуск 35. С.289-292.
11. Гаврилюк А. Сучасний розвиток українського етнотуризму: зміна парадигми. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Випуск 665-666. С. 56-61.
12. Два давні слов'янські ремесла Чернігівщини — у Національному переліку нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://cheline.com.ua/news/culture/dva-davni-slov-yanski-remesla-chernigivshhini-u-natsionalnomu-pereliku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhini-ukrayini-349017> (дата звернення: 19.05.2023).
13. Демчук Р. Зарубіжний досвід організації ностальгійного туризму. *Магістерські студії географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка : збірник наукових праць*. 2019. Випуск 1 (2). С. 141-146.
14. Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
15. Дутчак О.І. Використання історико-культурної спадщини для потреб розвитку етнотуризму в країнах центральносхідної Європи (на прикладі України, Польщі та Словаччини). *Карпатський край*. 2016. № 1 (8). С. 120-127.
16. Дутчак О. І. Популяризація гуцульської етнокультури у діаспорі як напрям розвитку етнотуризму. *Сучасні тенденції розвитку туризму: збірник тез*

доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Миколаїв, 2015). Миколаїв, 2015. Ч. 1. С. 52-55.

17. Дутчак О.І. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму: історіографія. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Випуск 23-24. С.318 -322.

18. Екопоселення. Арт-хутір Обирок. *Gen Ukraine*. URL: <https://genukraine.com.ua/index.php/uk/ekoposelennia/134-art-khutir-obyrok> (дата звернення: 20.05.2023).

19. Закон України «Про туризм». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

20. Захарченко Н.Д., Шуканов П.В. Теоретичні особливості розвитку етнічного туризму в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2020. С. 269-272. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9878/1/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).

21. Зікеєва С.Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. *Економіка і менеджмент культури*. 2013. №1. С.74-82.

22. Івановська О. Україна потрапила під вплив пропаганди рф ще три сотні років тому. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/elena-ivanovskaya-ukraina-popala-vliyanie-1658482494.html> (дата звернення: 20.05.2023).

23. Карпенко Ю. В., Гвоздик Т. О. Етнографічний туризм як інноваційна форма збереження та відродження історико-культурної спадщини регіону. *Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи: Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів*. (Львів, 25 лютого 2016 року). Львів, 2016. С. 101 – 107.

24. Кудерська Н.І., Кудерська І.О. Нематеріальна культурна спадщина України, її об'єкти (прояви). *Європейські перспективи*. 2015. Випуск 7. С. 59-67.
25. Кукліна Т. С. Гастрономічний туризм на туристичному ринку України. *Сборник научных трудов SWorld*. 2013. № 44 (1). С. 65-69.
26. Культурна спадщина України. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 27.04.2023).
27. Макарчук Н. Етнотуризм як складова європейської інтеграції України: методологія і політологічний аналіз. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2020. Випуск 14. С. 206-214.
28. Микитченко С.І. Збереження, відтворення та популяризація традиційних народних свят у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» у світлі новітніх методологічних тенденцій в музейній справі *Краєзнавство Запорозжжя*. 2018. № 2 (06). С 57 - 66.
29. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 1998 року «Про затвердження порядку організації і проведення в Україні Міжнародних фестивалів народної творчості» URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/reg3069?ed=1998_08_06
30. Нематеріальна культурна спадщина. URL: <https://goturkiye.com/ua/intangible-cultural-heritage> (дата звернення: 03.05.2023).
31. Обирок. Перевинайти хутір. *Ukrainer*. URL: <https://ukrainer.net/obyrok/> (дата звернення: 20.05.2023).

32. Обряд «засівання з конем». URL: <https://uccs.org.ua/novyny/obriad-zasivannia-z-konem/> (дата звернення: 25.05.2023).
33. Орлова М. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка: автореф. дис. ... канд. географ. наук. Одеса, 2009. 21 с.
34. Панюшкіна Я. До національного переліку нематеріальної культурної спадщини України внесли ще п'ять елементів. URL: <https://marieclaire.ua/uk/obshhestvo/natsionalnij-perelik-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhini-ukrayini-novi-elementi> (дата звернення: 14.05.2023).
35. Петрик Н.А., Олексійчук Т.В. Етнічний туризм: зміст, особливості та форми. *Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія Географія*. 2010. Випуск 20. С.210-214.
36. Проєкт Обласної цільової Програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини в Чернігівській області на 2021-2025 роки. URL: <https://dcz.cg.gov.ua/index.php?id=32464&tp=1> (дата звернення: 17.05.2023).
37. Рожнова В., Терес Н. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Випуск 39. С.35-44.
38. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 27-33.
39. Стан збереження, відтворення та популяризації традиційних народних свят і обрядів України у XXI столітті. URL: <https://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/> (дата звернення: 17.05.2023).
40. Стан туризму в Чернігівській області. URL: <https://monitor.cn.ua/ua/monitoring/39585> (дата звернення: 20.05.2023).

41. У селі на Чортківщині на Василя засівають з конем. URL: <https://chortkiv.city/articles/189139/u-seli-na-chortkivschini-na-vasilya-zasivayut-z-konem-fotofakt> (дата звернення: 13.05.2023).
42. Фесенко Г. О. Гастротуризм як актуальний тренд сучасного розвитку сфери туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/202.pdf (дата звернення: 23.04.2023).
43. Худоба В.В., Четирбук О.Р Фестивалі як складова культурного та етнічного туризму: лекція з навчальної дисципліни «Культурний та етнічний туризм» для студентів II курсу факультету туризму спеціальності «Туризм». Львів, 2018. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/21260/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F-3.pdf> (дата звернення: 23.05.2023).
44. Чернігівський обласний центр народної творчості. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернігівський_обласний_центр_народної_творчості (дата звернення: 20.05.2023).
45. Шестель О. Г., Беляєва С. С. Перспективи розвитку внутрішнього етнічного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2020. № 1. С. 65 – 72.
46. Щербань О. Подорожувати зі смаком: Як в Україні розвинений гастротуризм. URL: <https://investory.news/podorozhuvati-zi-smakom-yak-v-ukraini-rozvinenij-gastroturizm> (дата звернення: 12.05.2023).
47. Юрій та його музей Москалів. *Ukrainer*. URL: <https://ukrainer.net/moskali/> (дата звернення: 20.05.2023).